

Quina educació per quina societat. El paper dels Ajuntaments

Joan Subirats,
Catedràtic de Ciència Política de la Universitat Autònoma de Barcelona

Conferència pronunciada el 2 de desembre de 2003 a l'acte de Presentació del Projecte del Pla de Mandat 2004-2007 de l'Àrea d'Educació de la Diputació de Barcelona

L'educació està sent un dels principals eixos del debat polític i social. Un cop superat el concepte educatiu basat exclusivament en el sistema escolar, i feta la constatació que l'educació afecta tots els àmbits socials, comença la reflexió per definir quina ha de ser la política educativa i com aplicar-la. I enmig del debat, pren absoluta rellevància el paper de les administracions locals, no només com a observadores privilegiades del propi territori, sinó també com a impulsores de la participació dels agents socials, imprescindible en l'elaboració de les bases de la nova política educativa.

Agraïxo a la Diputació de Barcelona, a l'Àngel Merino i al Josep Janés l'haver confiat en mi per fer la conferència inaugural en ocasió de la presentació de la proposta del pla de mandat, que entenc que és especialment significatiu. La meva pretensió és fer una certa reflexió que tindrà potser més contingut polític que no pas estrictament educatiu tot i que, evidentment, som aquí per parlar d'educació, com expressa el títol triat per a la conferència: “Quina educació? Per a quina societat?”.

Intentaré relacionar aquests dos aspectes que em semblen clau, per acabar intentant introduir alguns elements que posin de relleu el paper que, en aquest debat, tenen les corporacions locals, els ajuntaments i, d'una manera més àmplia, les comunitats locals; és a dir, el conjunt de les institucions i de la ciutadania a cada un dels municipis.

Penso que estarem d'acord a considerar que l'educació ha estat sempre un element estructurant del benestar d'una comunitat. L'educació no es pot considerar històricament aliena a la lluita i a l'evolució que ha seguit la societat en la recerca de millor qualitat de vida, de millor benestar per a la pròpia comunitat. Generalment, com sabem molt bé, l'educació i el grau de formació han estat sempre considerats un dels índexs essencials a l'hora de definir el benestar d'una comunitat i el seu nivell de desenvolupament. Per tant, juntament amb els nivells de renda, amb l'índex d'atur, o amb altres elements de caràcter estructural com l'habitatge, l'educació sempre ha format part d'aquest conjunt d'elements considerats essencials a l'hora de definir el nivell de desenvolupament d'una societat. Però tampoc no podem amagar que, precisament per aquesta raó, l'educació sempre ha estat una font de selecció social, un espai en el qual s'han dirimit també i d'una manera molt clara els conflictes socials.

No podem, per tant, entendre l'educació com un tema que forma part de l'esfera estrictament individual, com una pura transmissió de valors entre uns que en saben i uns que no en saben. Hem d'acceptar que darrere d'aquest conjunt d'elements que acaben configurant el nivell educatiu d'una societat hi ha, no només problemes de socialització o elements de socialització amb valors, amb idees, etc. sinó també elements de selecció.

Probablement per això, al llarg dels darrers decennis, en les darreres èpoques de la història contemporània, l'educació ha jugat un paper central en la lluita per aconseguir la redistribució del nivell de benestar, per aconseguir més igualtat i per tant, contrapesar els factors de segmentació i de segregació social que provocava la dinàmica del mercat. És a dir, l'educació, com la sanitat, com l'habitatge, com molts altres elements, ha format part del nucli dur d'allò que s'ha anomenat les polítiques de benestar, que han estat el gran resultat de la lluita, primer pels drets polítics, i després pels drets de caràcter socioeconòmic.

Educació i democràcia, per tant, han anat sempre de bracet, per dir-ho així. És difícil imaginar d'una manera separada els avenços que s'han fet històricament en la consecució de millores en els nivells de democràcia sense, al mateix temps, posar-hi al costat els progressos que s'han anat produint en els nivells educatius de la societat. I d'aquesta manera podríem dir que els poders públics han anat assumint, cada vegada més convençuts, que és difícil plantejar millores en la qualitat de vida i en el benestar d'una societat, sense millorar, entre d'altres, els nivells educatius d'aquesta societat.

L'article 9.2 del text constitucional (del qual aquests dies estem celebrant els 25 anys, l'etapa més llarga que mai hem tingut de vigència d'una constitució democràtica a Espanya) conté aquella famosa frase que diu que els poders polítics "remouran els obstacles que impedeixen que la llibertat i la igualtat siguin efectives". Aquesta és una idea central en la Constitució espanyola de l'any 78 que és profundament democràtica i, tot i basar-se en les arrels liberals, és profundament intervencionista i, per tant, ataca les idees del liberalisme més tronat, que defensava la no intervenció dels poders públics en la dinàmica social: "els poders públics remouran els obstacles que impedeixen que la llibertat i la igualtat siguin efectives" vol dir que si no hi ha intervenció dels poders públics, aquesta llibertat i aquesta igualtat no són efectives. Per tant s'entén, i aquest és el missatge que vull transmetre, que per aconseguir cohesió social i benestar social per a tothom, és important que els poders públics intervinguin.

En contrast amb aquesta idea, Stuart Mill, famós pensador lliberal, escriu a “Sobre la llibertat”¹ (fantàstic llibre escrit fa molts anys) una frase més o menys com aquesta: “el dia que els poders polítics es comencin a preocupar de l’educació i intervinguin en l’àmbit educatiu, serà l’inici de la tirania”, desenvolupant la idea que l’educació és un tema massa sensible perquè els poders polítics s’hi ingereixin. Efectivament, desenvolupa la vella idea lliberal que entén que, en aquest àmbit dels valors i de la socialització -i per tant de la transmissió dels elements centrals que acaben configurant allò que pensa una societat-, els poders polítics no s’hi han de posar, perquè seria un perill per a la mateixa pervivència de la llibertat. I en canvi, aquesta mena de contradiccions les entenem avui com a pròpies de la dinàmica de tensió entre llibertat i igualtat característica dels segles XIX i XX, i que va tenir com a conseqüència positiva la gran onada de constitucions a la postguerra de la Segona Guerra Mundial, de la qual la nostra constitució del 78 és, de fet, hereva des de molts punts de vista. Fins i tot aquest article 9/2 de la Constitució és exactament igual a un article de la constitució italiana, i s’assembla molt a un article de la llei fonamental de Bonn.

És a dir, la nostra és una constitució que mira més a les constitucions de la postguerra de la Segona Guerra Mundial, que no pas al segle XXI, i aquest és un dels problemes que tenim avui, amb la sacralització que se n’està fent. És hereva d’allò que nosaltres haguéssim volgut també gaudir als anys quaranta, si bé aleshores ens va tocar com a alternativa las “Leyes Fundamentales del Estado” i el “Caudillo”.

L’educació, doncs, està profundament vinculada als àmbits de la democràcia i a la lluita per una major igualtat; és característica d’aquesta dinàmica i, evidentment, és un element importantíssim no només en la transmissió de coneixements, sinó també en la transmissió de valors. Per això l’educació normalment acaba transportant aquells valors que tenen característiques hegemòniques en la societat. És a dir, configura valors de la societat, els transporta, i quan aquests valors estan en crisi o en conflicte, l’educació també viu aquest conflicte. Quan dins de la societat hi ha debats polítics importants sobre quins valors han de guiar la construcció de la societat, tant a l’escola com al sistema educatiu general es viu aquesta contradicció de valors, aquesta dinàmica de conflicte –si no fos així tindriem una escola malalta i una educació malalta.

¹ 1.- Mill, John Stuart (1991). *Sobre la llibertat*. València: Universitat de València.

L'educació configura, recull, ajuda a transmetre no només coneixements, sinó també valors, com s'evidencia aquests dies, per exemple amb la polèmica sobre l'ensenyament de la Història i l'ensenyament del sentit d'Espanya i de la pàtria, perquè se sap perfectament que l'educació és un element central, o quan s'acusa al sistema educatiu basc de transmetre certs valors que acaben configurant determinades maneres d'entendre la comunitat basca i la pàtria basca, que també exemplifica el paper que juga l'educació. El que vull posar de relleu és que no podem debatre i discutir sobre l'educació, sense debatre i discutir sobre la societat, sobre valors, sobre idees. L'educació sobre la qual hem construït els valors, més ben dit, sobre la qual hem construït el sistema educatiu públic tant a Espanya com a Catalunya, bàsicament formava part (dic formava perquè ara s'està discutint) del que s'ha anomenat com consens socialdemòcrata-democristià que en bona part va configurar l'Europa de la postguerra.

Si analitzem els articles de la Constitució que parlen d'educació, o si mirem què hi ha darrere els valors de les lleis que als anys vuitanta van configurar el sistema educatiu espanyol, trobarem bàsicament un missatge socialdemòcrata i un missatge d'arrel democristiana que busca en l'educació, i en els valors que aquesta educació ha de transmetre, la idea de solidaritat, d'igualtat, d'autonomia individual contrarestada amb una intervenció que compensi els elements de desigualtat que es poden generar.

Aquest consens socialdemòcrata-democristià, amb la introducció de l'educació com a part del nucli dur de les polítiques de benestar va tenir, evidentment, conseqüències molt importants des del punt de vista organitzatiu. L'educació es va convertir en una font més de la creació de grans burocràcies professionals, com la sanitat i altres serveis que els poders públics van crear per atendre aquestes necessitats assumides com a pròpies, i com a responsabilitat dels poders públics. És a dir, que la creació de grans estructures professionals vinculades als poders públics, que havien de garantir l'accés a l'educació de la major part de la població, són també fruit d'aquesta dinàmica. I en conseqüència, tant en l'àmbit sanitari com en l'àmbit educatiu, són els dos grans creadors d'ocupació pública: si no recordo malament, dels 120.000 o 130.000 empleats públics de la Generalitat, més del 70% és personal que treballa en l'àmbit sanitari o en l'àmbit educatiu. És a dir, que el nucli essencial de treballadors a l'administració pública de la Generalitat el configuren aquestes dues grans polítiques, la qual cosa és important perquè representa una forma molt gràfica d'entendre la significació d'aquestes polítiques en el sistema que hem anat construint.

Ara bé, en aquests moments estem experimentant uns canvis profunds, tant en l'entorn productiu, com en l'entorn social, com en el familiar que acaben provocant que l'educació es trobi en un moment de profunda transformació, de crisi que afecta també, evidentment, l'àmbit escolar.

En l'àmbit social cal recordar que als anys vuitanta, mentre estàvem acabant la Constitució i començant a gaudir-ne, mentre nosaltres començàvem a gratar allò que en dèiem l'estat de benestar, hi havia gent a altres llocs d'Europa (això ens ha passat força vegades a la història) i del món, des de la senyora Thatcher a Gran Bretanya, al senyor Reagan als Estats Units, que començaven una campanya a favor d'entendre la dinàmica de la intervenció de l'Estat en sentit contrari del que aquí iniciàvem. En aquell moment potser ens va semblar tot plegat una cosa un xic exòtica. Tanmateix, les conseqüències posteriors i els canvis en el sistema productiu han resultat que pas a pas hem anat a parar a allò que anomenem críticament com globalització però que prefereixo denominar globalisme². Aquest globalisme i aquesta mundialització econòmica han provocat, juntament amb la caiguda del mur i el final de la bipolarització, un conjunt d'elements que ens permeten dir que vivim, no una època de canvi, sinó un canvi d'època. Canvi d'època que té, a grans trets, unes característiques molt clares. D'una banda, des del punt de vista productiu, perquè ha trencat la lògica del centre productiu, del gran centre fabril, industrial, sobre el qual s'havia estructurat la societat a partir de dinàmiques relativament ordenades i clares, i tant des del punt de vista territorial com social, ha generat processos de fragmentació. Hi ha un exemple que em sembla molt gràfic; es tracta de l'última imatge de la pel·lícula Novecento, tan bonica, en què el sol es pon mentre els treballadors surten de la fàbrica, i que és la culminació, a la pel·lícula de Bertolucci, del procés de transformació de la Itàlia rural a la Itàlia industrial. Doncs bé, quan demano als alumnes on anirien per fer avui la fotografia de la sortida de l'empresa Nike –empresa ben coneguda–, no els és fàcil de respondre, perquè no hi ha un lloc físic en el món on puguin ubicar aquesta marca que potser utilitzem tots nosaltres –o els nostres fills o filles. Cal preguntar-se doncs, d'on surt tota aquesta mercaderia? De petits centres diversificats arreu del món i de milers i milers de llocs de producció distribuïts globalment. Per això és impossible reproduir la fotografia del Novecento perquè aquesta fotografia ja no existeix. Això no és més que un exemple per

² En aquest aspecte coincideixo amb Ulrich Beck que distingeix entre globalització com a fet i globalisme com a ideologia. Ja que si bé és cert que s'ha configurat una ideologia política específica, pròpia de la globalització, i en defensa d'una visió d'aquesta globalització (el globalisme), la globalització és més aviat un fet, no una ideologia ni una forma d'entendre el món. En canvi, el globalisme, entès com a

entendre que estem davant d'un món en el qual els processos productius tenen dinàmiques diferents de les que coneixíem. I com que és evident que el treball estructura moltíssim la societat, observem que les noves dinàmiques estan generant processos de precarietat, de desubicació, i de pèrdua de vincles. Quan es va fer la cimera de la Unió Europea, recentment aquí a Barcelona, un dels elements que es va posar sobre la taula va ser que Europa hauria de modificar radicalment la seva forma d'entendre la vinculació entre persones i treball perquè hi havia massa vincles establerts, hi havia massa lligams amb el territori, la qual cosa impedeix que la gent es mogui al ritme que el mercat necessita; perquè el mercat avui requereix sovint que la gent es desplaci d'un lloc a l'altre. Als Estats Units aquest fenomen es produeix en unes proporcions del 2,5% al 3% l'any, mentre que aquí ens trobem amb uns índexs de mobilitat de la població laboral del 0,15 % .

Perquè a la gent li costa canviar de residència? Se'ns diu que la causa és que tenim massa vincles, massa lligams, que estem massa vinculats a la família, al territori, etc. En aquest context de canvi de necessitats del mercat, tenir vincles i tenir lligams és un defecte perquè la demanda és de mobilitat ràpida. Aquest, juntament amb l'increment de la precarietat, és un dels principals problemes actuals. El fet que la dinàmica econòmica es mogui al marge de les dinàmiques socials i polítiques també que és un element molt característic i nou. Resumint: podríem dir que tenim nova economia i vella política. Tenim una economia que s'ha alliberat en bona part dels vincles territorials i estatals que tenia fins fa poc, i que necessitava uns poders públics que asseguressin que el mercat funcionés amb regles conegudes i fiables; avui, el poder econòmic ha superat els esmentats vincles, transcendeix aquestes dinàmiques territorials i de mercats de caràcter local o nacional, treballa amb una altra lògica i, en canvi, la política la continuem tenint, en bona part, ancorada en dinàmiques territorials, locals, autonòmiques, estatals i amb dificultats per anar més enllà. Ahir mateix, durant el lliurament de medalles d'or de la ciutat de Barcelona, en Jordi Solé Tura recordava la importància d'avançar cap a dinàmiques de poder polític transestatal, transnacional, la importància d'apostar fort per una Europa, que no segueixi estrictament la lògica de mercat, sinó que vagi més enllà, com a presència política i centre d'aquesta democràcia internacional, perquè sinó difícilment serem capaços de governar aquesta globalització i el globalisme ens acabarà governant a nosaltres.

defensa aferrissada del mercat i de la competència d'autonomia individual com a única forma de resoldre els problemes col·lectius, sí que ho és.

Crec que aquest tipus de transformacions en l'àmbit productiu són importantíssimes perquè tenen també grans conseqüències en l'àmbit social, en allò que s'ha anomenat la "democratització del risc". Abans el risc estava concentrat en certs àmbits socials que havien generat determinades dinàmiques de defensa en relació amb aquella mena de riscos. Defenses o esmorteïdors en forma de mútues, cooperatives, sindicats, etc.

Les dificultats que deriven d'aquesta fragmentació i discontinuïtat de les relacions productives –una mena de "corrosió del caràcter" segons paraules de Richard Sennet³-, aquesta disseminació dels àmbits i vincles laborals fa que hi hagi dificultats d'agregació i de defensa en relació amb aquests riscos, i al mateix temps, s'obren moltes oportunitats de caràcter individual. Es perd el sentit col·lectiu de la defensa del treball perquè és molt difícil agregar-se col·lectivament quan no existeixen, laboralment, llocs físics comuns, quan no hi ha horaris estables, i quan es genera aquesta dinàmica de treballadors autònoms dependents⁴.

Aquesta dinàmica és evident que es produeix en l'àmbit social; els àmbits de socialització clàssica, primària, familiar, i de lloc, d'amics, d'enclavament, i l'àmbit propi de socialització que era la feina, en bona part han quedat en crisi, estan en qüestió, i l'escola i l'àmbit educatiu més formalitzat continua sent l'únic lloc, l'única institució que continua assegurant un àmbit obligatori de socialització per a la franja d'edat que va dels 3 als 16 anys com a mínim o dels 0 als 16. Evidentment, això genera unes dinàmiques de tensió prou conegudes en l'àmbit escolar al qual se li van abocant tots aquells elements que ni la societat, ni el treball, ni l'àmbit de socialització primària ja no es veuen en cor d'assegurar.

Però més enllà d'això, la pròpia dinàmica de la globalització, de la transformació econòmica, ha generat també un factor molt important: la idea que el coneixement i la formació ja no són pròpies d'una època determinada de la vida, en la qual la persona es preparava per ser productiva: estudiava tres, sis, nou, o dotze anys i tenia accés a una gamma de llocs de treball corresponent als anys d'escolarització durant els quals s'havia anat formant. En aquests moments, l'educació ha penetrat tots els àmbits vitals, no hi ha cap espai de la nostra vida en el qual, el coneixement, la formació o l'educació no siguin importants, perquè ens diuen que estem en la "societat del coneixement", perquè

³ Sennet, Richard (2003). *La corrosión del carácter: las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*. Barcelona: Anagrama. (Argumentos Anagrama ; 239).

⁴ Els "Trade", fórmula sindical de Comissions Obreres per intentar agrupar aquests individus inagrupables que són gent que treballa com autònoma, com individual, però que de fet treballa amb vincles dependents.

L'allargament del cicle de vida ha fet que hi hagi oportunitats també educatives i formatives molt més enllà de l'àmbit educatiu reglat o estrictament vinculat a la professió, perquè per mantenir-se professionalment la gent s'ha de reciclar constantment i ha d'entendre la formació com un element essencial de la seva vida. Breument, l'educació ha transcendit, ja ho feia, però ara ho fa més que mai, l'àmbit escolar i ocupa qualsevol racó imaginable de qualsevol àmbit.

Aquesta és una reflexió importantíssima perquè, quan parlem d'educació, no estem parlant d'escola. Mai no hauríem de reduir el concepte educació a l'escola, però ara menys que mai perquè l'educació forma part indestriable de qualsevol dels àmbits socials que ens puguem imaginar, des de les universitats per a la tercera edat fins als àmbits d'educació infantil, no hi ha cap terreny on no sigui així perquè, entre altres coses, la pròpia dinàmica de fites vitals (formació, treball, descans o repòs) ha saltat pels aires.

En aquest terreny de crisi, de modificació dels paràmetres als que m'estic referint, és on trobem la profunda clivella, el gran conflicte de com enfocar les dinàmiques de transformació des del punt de vista dels poders públics. Hi ha una visió neoconservadora, o neoliberal, o lliberal, o conservadora a seques, tant és, que davant d'aquesta situació intenta aprofitar l'ocasió per posar l'èmfasi en la idea que l'autonomia individual ha de centrar qualsevol de les dinàmiques de resposta a aquestes transformacions. És a dir, som a l'era de l'individu, a l'era de l'autonomia individual, a l'era on aquesta persona, aquest individu que ho té tot a l'abast, que gaudeix de totes les oportunitats possibles perquè el mercat l'hi dóna. Simplement ha d'escollir i aprofitar el millor possible les opcions que se li ofereixen. És aquesta mena d' "heroi" individual que té davant seu un ampli ventall per triar, i la construcció del seu futur depèn d'ell: triar, remenar, escollir, personalitzar, decidir per si mateix... Aquesta és la lògica estricta amb la que es treballa; l'esforç individual és el que acaba determinant el futur de cadascú d'una manera aïllada, en certa mesura desvinculada de l'entorn.

Aquesta barreja d'autonomia individual portada a l'extrem, amb una lògica de mercat i de consum com a determinants essencials, amb una concepció de valors conservadors, de matriu bàsicament religiosa, busca la seguretat, vol evitar el risc a base de segmentar socialment, de protegir-se els uns dels altres, evitant processos d'inseguretat que la pròpia dinàmica de barreja genera i, alhora, exigeix garanties de seguretat davant tota mena de riscos.

En aquest panorama, la democràcia es converteix en una peça estructurant. Però, se'ns vol fer entendre que ens cal una democràcia forta que assegurí eficaçment els objectius, una democràcia que resolgui problemes, sense preocupar-se gaire dels mitjans amb els quals els resol. El que importa, com deia Aznar fa temps, és que “teníamos un problema y ya no lo tenemos”, i no cal preocupar-se pel com. Una democràcia a la que puguem demanar que ens assegurí el manteniment d'aquests valors davant els perills de caràcter ètnic, cultural i religiós que hi ha al món, i que ens volen fer creure que no són compatibles amb els valors de la democràcia. Aquesta és la hipòtesi, i el que cal és traslladar una forma d'entendre la democràcia específica de les arrels cristianes i occidentals, al conjunt de la humanitat, vulguin o no vulguin. Com diu el president Bush, compartir amb la humanitat aquest regal que Déu ha fet als Estats Units. Aquesta manera hegemònica d'entendre la missió històrica, asseguradora d'una determinada concepció és força evident, i està envoltada d'elements que, curiosament, també utilitzen la lògica patriòtica molt més enllà del patriotisme constitucional d'Habermas. Així, el patriotisme és el que acaba determinant qui són els amics i qui són els enemics. Els que no tenen la mateixa concepció que tinc jo de la pàtria i de la constitució són enemics. D'aquesta manera, els elements que haurien de ser no partidistes, es converteixen en elements profundament partidistes. I això ho veiem, seguint l'exemple nord-americà, a la Patriot Act que es va proclamar després de l'11 de setembre i que és una llei que, evidentment, el que pretenia aparentment era defensar la pàtria i la democràcia nord-americana, erosionant però totes les vies de dissidència i d'exercici dels drets que podien posar en qüestió aquesta concepció tan específica de la democràcia. I ho estem veient al nostre país aquests dies quan es sacralitza una determinada concepció de la constitució i de la pàtria, i es colpeja amb aquesta constitució i amb aquesta pàtria qualsevol que dissenteixi, fins al punt d'introduir qualsevol dinàmica d'oposició dins d'un nou tipus penal, modificant-ne el codi.

Aquesta concepció molt esbiaixada de la democràcia i de la política, també arrela en l'àmbit de les polítiques socials i de les polítiques educatives. Per exemple, introduint la vella percepció que la desigualtat no s'ha de polititzar perquè forma part dels elements naturals. Els “winners” i els “losers”, els guanyadors i els perdedors d'aquesta societat són simplement aquells que han aprofitat millor o que han aprofitat pitjor les oportunitats que la societat els ha brindat. El dia en què els que se senten marginats, exclosos d'aquesta societat vulguin treballar de valent, fer l'esforç individual que cal fer, com que la societat els dóna tota mena d'oportunitats, podran ser el que ells vulguin ser. No hi hauria un problema de caràcter col·lectiu, no hi hauria un problema polític

darrere d'aquesta desigualtat, seria un problema d'esforç individual, d'aprofitar les oportunitats (d'Operación Triunfo, per exemple) o no aprofitar-les. Aquesta és la dinàmica en la que ens veiem implicats. L'educació formaria part d'una lògica d'oportunitats més selecció, en la qual es tractaria simplement d'assegurar que la societat pugui triar les alternatives educatives que li semblin millor d'entre un ampli ventall triant també escola. És un element essencial d'aquesta dinàmica que, al mateix temps, assegura que no hi hagi una pèrdua de recursos esmerçats inútilment en aquells que ja han demostrat que no serveixen -és a dir, aquells que no han fet l'esforç necessari, i per tant, es poden canalitzar immediatament cap a àmbits productius propis del seu poc esforç. I això ja es pot definir als 14 o 16 anys perquè ja se sap què en sortirà de cada persona; i no val la pena seguir invertint en aquells que no s'ho mereixen, que ja han desaprofitat les oportunitats que se'ls han ofert.

Davant d'aquests elements, es presenta una dinàmica prou clara d'enfoc cada vegada més caritatiu, de beneficència de les polítiques socials, que en el cas americà ja ha arribat al límit, en entendre que bona part dels recursos en política social s'han de canalitzar a través de les esglésies que són les que millor poden fer aquesta funció. Tanmateix aquí també trobem el cas molt significatiu -que ahir esmentava "El País"- dels 10.000 immigrants que han estat distribuïts des de Canàries a la resta de ciutats espanyoles a 800 euros el passatge; persones inexpulsables, però a les quals tampoc no es pot regularitzar la situació, i s'opta per distribuir-les pel territori. Es tracta de persones que estan en el llimb jurídic: no se'ls pot regularitzar, no poden treballar però existeixen, i no se'ls pot retornar enlloc... què se'n pot fer? Se'ls distribueix pel territori i es donen diners a Càritas i altres institucions perquè els vagin mantenint. Amb aquesta maniobra, de passada s'asseguren que hi hagi gent disposada a treballar per molt pocs diners i en condicions molt precàries.

Davant d'aquest conjunt d'elements és possible imaginar altres valors sobre els quals construir les nostres societats; ara bé, són uns valors diferents, perquè no sé si podem mantenir la ficció que és possible fer-ho tot amb un consens de tots. Hem de reconèixer que hi ha gent que té altres criteris, valors diferents, unes idees de construcció social molt determinades que fan difícil imaginar que es puguin trobar elements de consens. Haurem de trobar-los amb aquells amb els que sigui realitzable arribar a acords. No vull dir amb això que ens trobem davant d'un procés de frontisme, sinó que s'estan produint processos de creixent bipolarització sobre les dinàmiques socials. S'observa una tensió creixent i existeix una visió molt restrictiva, molt partisana del que s'entén per democràcia, del que s'entén per igualtat i llibertat, etc.

Per altra banda, es fa cada dia més evident que els paràmetres tradicionals de les polítiques de benestar construïdes amb molt d'esforç després de la Segona Guerra Mundial no ens serveixen, perquè aquestes polítiques de benestar tenen dèficits en relació amb els reptes i els problemes que plantegen les noves situacions productives i socials abans esmentades. Aquestes polítiques són molt homogènies, rígides, fetes des de lluny, i no responen a les situacions de desigualtat i d'exclusió que cada vegada són més específiques i que necessiten respostes més flexibles, més adaptables, fetes des de més a la vora. És molt fàcil fer polítiques de pensions de jubilació des de no sé quin carrer de Madrid: si es tenen els papers i s'ha contribuït durant tants anys, als 65 anys, es té dret a la pensió. En canvi, és molt difícil fer serveis a domicili de la tercera edat, si no es fa des de la proximitat, des de l'àmbit municipal.

Fa pocs dies, en José Ángel Cuerda, ex-alcalde de Vitòria, en un fòrum sobre educació deia: “nosaltres sabem el nombre de persones més grans de 65 anys que hi ha a Vitòria, tenim la fitxa de cada un d'ells, sabem si els costa o no llevar-se, si algú els ha de fer companyia, si s'ha d'anar a comprar o no per ells, sabem els nivells d'autonomia que tenen...”. Des d'on es pot fer això? És molt complicat fer-ho, no ja des de Madrid, sinó també des del Palau de Mar, a la Conselleria de Benestar Social. I passa exactament el mateix amb els casos de fracàs escolar, o amb elements vinculats amb el territori que tenen molt a veure amb situacions específiques d'aquell barri, d'aquell entorn específic. En aquest mateix fòrum d'educació organitzat per l'ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona, sentíem parlar un director d'un IES d'Olot que amb molt d'entusiasme, ens explicava que, amb la gent que havia fracassat escolarment, havien aconseguit muntar una mena de robot per despenjar els fuets sense tallar el fil. Bé, és difícil imaginar dinàmiques de formació professional que creïn robots per despenjar fuets sense tallar el fil si no és a Olot o a Vic, perquè és complicat aplicar aquestes dinàmiques territorials específiques sectorialitzades si no és des d'una lògica de proximitat. I és per això que les polítiques de benestar tradicionals tenen avui problemes d'implementació.

És evident, des del meu punt de vista, que no podem respondre a aquest repte que se'ns planteja des d'una visió neoconservadora, lliberal, profundament segmentadora socialment, elitista, etc., però tampoc des de lògiques estrictament de defensa numantina d'unes polítiques que tampoc no acaben de satisfer, de respondre al que necessitem. Darrere la Llei de Qualitat de la senyora Pilar del Castillo, per exemple, hi ha també una certa voluntat de resposta a la insatisfacció de molts àmbits educatius en relació a com s'aplicaven les lleis anteriors, però la resposta que es dona amb l'esmentada llei.

aprofitant aquesta excusa, va per una via totalment diferent a la que molts professionals imaginàvem. Tanmateix, hi havia problemes de fons als quals calia respondre, això és evident. Però, des de quins valors es vol ara donar-hi resposta? Es diu per exemple, que les causes dels problemes no importen, que només n'importen els efectes –i això ho diu un president de govern, especificant que les causes dels problemes socials, dels problemes del terrorisme no importen, sinó que només importen els efectes. Davant d'aquesta afirmació hem de dir que no, que continuem considerant que les causes sí que importen. Aquest és un primer element essencial, sobre el qual cal que estiguem d'acord per poder continuar avançant. Ens importa la igualtat, és un element central, però a aquest element d'igualtat hi hem d'afegir com a valor indestruïble la idea d'autonomia individual, i no podem ser tebis a l'hora de defensar l'autonomia individual perquè és un valor essencial de la nostra societat, i cada vegada ho és més. Defensar l'autonomia individual vol dir defensar polítiques socials que responguin a problemes individuals també, i no només amb lògiques de gran grup homogeni, indiferenciat. I el tercer element, que cada vegada està més present en aquesta lògica de defensa d'uns valors essencials, és el de la diversitat; no només entenent la diversitat com un element de resposta a unes societats cada vegada més diverses des del punt de vista ètnic o cultural, sinó també des del punt de vista de diversitat sexual, de projectes de vida, que també són elements centrals de la diversitat. És a dir, autonomia individual, igualtat i diversitat haurien de ser els tres elements centrals, constantment presents i en tensió; perquè si es posa l'èmfasi en l'un o l'altre, perden valor. Amb això reclamem la presència d'altres valors que s'estan perdent, com la solidaritat, amb el que comporta de vincle social, de capital social, de la solidaritat de l'avui per tu i demà per mi, de reciprocitat; aquest concepte tant important que és la inclusió social, la idea de cohesió, incorporant les generacions futures en el debat actual.

El partit laborista va començar a discutir fa uns anys la proposta (que és interessant com a idea, no necessàriament aplicable immediatament, però que es podria plantejar) que la gent tingui dret al vot a partir dels 0 anys. És difícil de gestionar si voleu, però és evident que el missatge de fons és que cal trobar maneres d'incorporar les generacions futures al debat sobre el futur. És difícil perquè existeixen els interessos dels que avui estem decidint i potser ens fa por incorporar aquests nous valors. Però sembla important la idea que cal donar cabuda a aquells que també acabaran tenint capacitat de decisió, i que són els qui patiran les conseqüències del que hem decidit. La qüestió és que és possible construir societats segures amb llibertat, que aquests no són elements contradictoris; i que cal que existeixin les oportunitats, que és molt important donar

oportunitats, però també són importants els resultats. No és veritat, com diuen alguns polítics com Berlusconi i d'altres més propers, que el que cal és preocupar-nos dels que deixem enrera, dels que no ens poden seguir. El que hem d'intentar és que tothom arribi al mateix lloc, si és possible. Potser no de la mateixa manera, ni amb el mateix resultat exacte, però no podem donar per descomptat que deixem gent pel camí perquè no ens pot seguir, i a qui hem de donar caritativament la mà per ajudar-la. Cal que puguin arribar allà on vulguin arribar amb la seva pròpia diversitat. S'ha d'arrelar la idea que més enllà del mercat hi ha vida, que el mercat no ho és tot, i que hi ha elements que també ens poden ajudar a avançar. És evident que la política té a veure amb identitat i amb interessos, no només amb identitat per amagar interessos, ni només amb interessos que no tinguin en compte les identitats. Tots dos elements han de ser-hi presents.

Els ajuntaments han demostrat any rere any que són capaços d'integrar els dos elements. Examineu, per exemple, quines institucions públiques a Espanya han mantingut l'ajuda del 0,7 % al desenvolupament internacional. Mireu qui ha treballat utilitzant lògiques transversals integrals amb polítiques socials per defensar la cohesió social, mireu qui ha tractat d'experimentar més les idees que ens diuen que és possible i necessari complementar la democràcia representativa amb la democràcia participativa. Mireu quines institucions públiques ho han fet. En molts d'aquests camps i durant aquests anys, els ajuntaments catalans han estat defensant que hi ha formes diferents de plantejar-se l'actuació en el terreny públic, i cal recordar-ho. En tot aquest àmbit, l'educació hi juga un paper central. No només seguint una lògica productivista, una lògica de capital humà, com diem de vegades. L'educació és molt important perquè té a veure amb el desenvolupament econòmic, i és important, tenir-ho en compte. Però no podem caure en el parany d'entendre l'educació estrictament com a element funcional, en una visió productivista d'una societat en la qual l'educació és un instrument més d'aquesta necessitat de nou desenvolupament i de nou capital humà. També té molt a veure amb els valors, amb la necessitat de qualitat de vida a totes les edats i la idea que la societat no només dóna una oportunitat, sinó que som capaços de multiplicar les oportunitats vitals. Tot i que és cert que estem parlant molt d'integralitat i de transversalitat, sabem que costa molt. Tanmateix ho hem de fer perquè, si bé les polítiques de benestar tradicionals fins ara eren també polítiques de "negociado", polítiques d'àmbit estRICTE, els problemes amb els que ens trobem requereixen respostes integrals, demanen cada vegada més transversalitzar la resposta.

Quan parlem d'educació, i entenem que educació no és només escola, estem dient també que progressar en l'àmbit educatiu vol dir preocupar-se de l'educació en una societat, i en una societat vol dir preocupar-se de l'educació que fan els de sanitat, els de promoció econòmica, els d'urbanisme; perquè tothom fa educació d'una manera o una altra, cosa que implica treballar des d'una visió més transversal. Evidentment suposa també plantejar-se l'educació no només des del punt de vista escolar.

L'escola sola no pot fer front a aquest conjunt de reptes; cal anar més enllà de l'escola, sempre comptant que el sistema escolar és un element central, importantíssim, bàsic i essencial en aquesta estructura. Però l'educació és més que escola; és també sanitat, és ocupació, és política social, és tercera edat, és urbanisme... és participació. La Marina Subirats està intentant donar resposta a la preocupació que hi ha a l'Ajuntament de Barcelona i a la ciutat de Barcelona sobre la manca de civisme, no només utilitzant l'escola com una forma doctrinal d'ensenyar civisme sinó que, en entendre que, cada vegada més, el civisme és responsabilitat col·lectiva sobre els espais públics, cal mobilitzar la gent perquè compregui que l'espai públic no és només responsabilitat del poders públics, sinó que és responsabilitat col·lectiva, cosa que vol dir implicar la gent en la construcció d'allò que entenem com a ciutat, aquella ciutat que volem, i que volem defensar. En definitiva, que la responsabilitat col·lectiva en els espais públics i la participació tenen molt a veure amb educació.

En el context del títol de la conferència "Quina educació, per quina societat?" fins ara he intentat situar el "què", alguns elements guia que caldria treballar molt més abans d'engegar els projectes educatius que ens podríem plantejar com a ciutat.

Si parlem del "qui" és evident que totes les instàncies polítiques i representatives hi tenen un paper a jugar, però també totes les instàncies socials, tots els actors socials. Ens estem jugant el futur de les nostres comunitats locals, del nostre país, Catalunya, d'Espanya o d'Europa també en aquest terreny. I no és només un problema de responsabilitat dels poders públics, és un problema social i col·lectiu, civil, d'alguna manera. Per tant, quan diem "qui" té un paper a jugar en aquesta educació i en aquests valors que volem defensar, hauríem de dir que "qui" és tothom. És evident que el territori és molt important. Hi ha qui diu que el gran conflicte social que fa uns decennis se situava en el lloc de treball, s'ha desplaçat al territori. I que avui, el gran contenidor dels conflictes socials és el territori perquè els llocs de treball se'ns han esmicolat, han desaparegut com a àmbits, mentre que el territori és el gran contenidor on hi ha treball, on hi ha formació, on hi ha família, on hi ha convivència. I és en aquest territori on es

marquen també els elements d'identitat. Fixeu-vos, fa poc es va fer una reunió a Figueres on hi havia 500 o 600 persones que eren de tots els "Salvem..." que es mouen per Catalunya: "Salvem la Vall de Bracons", "Salvem l'Empordà", "Salvem l'Ebre"... Hi havia molts "Salvem...", dotzenes de "Salvem...". Per què? Perquè els "Salvem el territori" s'estan configurant com vertebradors d'elements d'identitat, com expressió de la recerca en aquesta defensa del territori, de la defensa d'uns valors, d'una manera de ser, d'una forma d'entendre el desenvolupament, d'una forma d'entendre que és possible una altra cultura, de l'aigua, del territori, de l'urbanisme. I aquests són elements configuradors, cada vegada més importants, de les dinàmiques polítiques i socials que tenim davant. El territori, doncs, és un element molt important perquè és molt difícil donar resposta als nostres problemes socials des de lluny. La proximitat és l'element central, i la implicació social és un element molt important per aconseguir la participació ciutadana, per construir polítiques amb la gent i no només per a la gent. Es tracta de construir des d'aquesta visió il·lustrada que entén que nosaltres sabem quin és el problema que té la gent, i sabem quina és la solució que necessita aquest problema. Cada vegada més necessitem diagnosticar el problema amb la gent i construir la solució amb la gent. I en aquest àmbit, la proximitat i el territori són elements centrals. El territori és important perquè ens dóna identitat, perquè ens proporciona qualitat del servei, perquè ens implica socialment, perquè suposa participació, perquè permet discutir d'una manera col·lectiva els problemes i les solucions, perquè en el fons acabem governant el territori entre tots, no només des de les lògiques de les institucions representatives. Em sembla que aquest és un element important perquè ens permet donar respostes heterogènies, flexibles, personalitzades, solidàries i adaptades a l'entorn. I és precisament en el territori també, on serà possible construir el que jo entenc que és una nova "professionalitat" de la gent vinculada a l'educació que apareix com un nou element bàsic, central. Em sembla que el llibre que vam presentar fa uns dies a la Universitat Autònoma de Barcelona titulat "Més enllà de l'escola"⁵, publicat per la Fundació Bofill, ho demostra bé: hi ha moltes experiències en les quals professionals de l'àmbit educatiu col·laboren amb altres professionals, amb els poders locals, amb altres instàncies socials per, junts, constatar que "tenim un problema" i junts buscar solució a aquest problema comú. No es planteja que "l'escola té un problema", que "els serveis socials tenen un problema" o que "l'Ajuntament té un problema", així per separat, sinó que "junts tenim un problema", i junts hem d'intentar trobar-hi

⁵ Subirats Humet, Joan (coord.) (2003). *Més enllà de l'escola*; Fundació Jaume Bofill.

resposta. Això és el que vull dir amb una nova “professionalitat”, una nova manera d’entendre la professionalitat que no vol dir renunciar a la professió de cadascú, sinó crear un joc de suma positiu amb altres dinàmiques professionals, amb altres camps, per junts intentar construir respostes. Perquè no en tenim de manuals, no ens serveixen els vells manuals. I aquestes comunitats de professionals, juntament amb altres actors socials, amb els poders públics locals, són els que han de donar resposta a aquest tema. I no podem, per dir-ho d’alguna manera, pensar cada vegada que estem inventant la sopa d’all, quan el que ens passa, passa també a molts llocs d’Europa. És a dir, no parlem d’un problema que ara ens hem inventat aquí a Catalunya, no. N’hi ha prou a fer una cerca a internet amb unes quantes paraules clau com “projectes educatius de ciutat”, “educació i territori”, “polítiques locals educatives”, etc. per descobrir que “un mundo se pone a nuestro alcance”. A França no paren de parlar de contractes de ciutat, projectes de ciutat, de vetlles educatives (m’agrada molt aquesta expressió, que em recorda velles èpoques) on tota la ciutat està en vetlla, en vigilància davant els problemes educatius amb el que representa de mobilització social. I a la Gran Bretanya hi veureu les noves zones escolars que el govern Blair ja fa uns anys que defensa, però que tenen problemes perquè no se’ls ha donat prou autonomia i confiança a la gent del territori, etc.

Veureu que no estem sols en aquesta reflexió que estem fent aquí, afortunadament, diria jo. És una reflexió que s’està fent a la majoria de països d’Europa amb dinàmiques molt semblants. Amb algunes diferències respecte de les nostres, per exemple, curiosament és la dreta la que a França i a Itàlia està posant molt d’èmfasi en la descentralització perquè és on veuen la possibilitat de desmuntar moltes de les polítiques de benestar tradicionals. I l’esquerra francesa, quan defensa a la seva manera el centralisme és perquè defensa els vells ideals republicans igualitaris que asseguruen la igualtat al conjunt del territori, i té por que aquesta descentralització acabi provocant problemes de desigualtat, problemes de redistribució complicats i que acabin tenint més els que més tenen, i tenint menys els que menys tenen. Veiem doncs que les lògiques no ho són només en un sentit; és a dir que si es descentralitza, si es municipalitza, s’ha de donar capacitat de reequilibri amb altres instàncies de poder per tal d’assegurar la pervivència dels nivells d’igualtat. No es tracta d’un joc de suma zero, on el que guanyen els municipis ho perd algú altre, sinó que hi ha la possibilitat de redistribuir rols, de mirar d’equilibrar funcions. Una reflexió que també van fer en el seu moment la Diputació, l’Ajuntament de Barcelona i altres ajuntaments en el marc del Fòrum Local d’Educació “Escola i Ciutat”.

Tenim molts elements que ens indiquen el “què”, el “qui”, però cal sobretot treballar en el “com”, ja que hi ha diverses maneres de donar resposta a aquestes necessitats que tenim. En el fons, el que hauríem de plantejar-nos és tan fàcil (i tan difícil) com dir: “quina ciutat volem?” Si som capaços de donar resposta a aquesta pregunta, encara que no sigui formalment en un document negre sobre blanc que digui “primer punt; segon punt”, sinó quins valors, quina ciutat volem, quin nivell de cohesió social volem, quin nivell de segmentació social estem disposats a assumir, quin nivell d’escolarització social volem assumir; en definitiva, si som capaços de donar resposta a aquests dilemes, trobarem també resposta a quina educació volem. I probablement acabarem trobant resposta també a quin paper té l’ajuntament en això perquè, evidentment, si analitzem les competències que tenen els ajuntaments en matèria de política educativa i ens mirem punt per punt les lleis i les normes, arribarem a la conclusió que l’ajuntament no és una administració educativa. I tancarem el llibre i direm, bé doncs algú altre se’n cuidarà; nosaltres seguirem pagant les bombetes quan es fonguin, seguirem netejant les escoles i ens cuidarem de buscar solars. Però aquesta em sembla que no és la conclusió, suposo que queda clar, a la que voldria que arribéssim. Em sembla que l’educació no és escola, els ajuntaments tenen molta cosa a fer, ja en el propi àmbit escolar, i cada vegada en poden tenir més, si tot va bé. Per tant, pot ser que els ajuntaments tinguin més capacitat per incidir en el terreny estrictament escolar i, per què no? en el terreny educatiu en el sentit ampli que estic comentant. No només l’ajuntament entès com a una mena de poder de monopoli d’aquestes polítiques, sinó l’ajuntament entès com a un instrument habilitador del conjunt de la societat, perquè afronti els reptes que com a societat, o com a comunitat, o com a ciutat té des del punt de vista educatiu. I per tant, l’educació des dels 0 als 120 anys (que diuen que viurem aviat, no sé amb quina qualitat de vida, però aquesta és la promesa dels gerontòlegs).

Bé, no sé si el que he exposat us serveix com a reflexió, jo entenc que més que mai ens trobem que l’educació, l’escola, són receptacles de les contradiccions socials i polítiques d’horitzó, de projecte de societat que tenim davant, i per tant, no podem amagar el cap sota l’ala i imaginar que en el fons tots estem d’acord i anem tots junts “por la senda constitucional”, com deia Ferran VII, perquè de “sendas constitucionales” afortunadament n’hi ha de moltes menes. Gràcies.